
Környezeti problémák 2: A biológiai sokféleség csökkenése, az ökoszisztéma szolgáltatások zavarai

A tananyagot készítette: Mihók Barbara

email: barbaramihok@gmail.com

Olvasási idő: 12 perc

Tartalom

Az emberi tevékenység globális hatást gyakorol a bioszféra működésére. A leckében áttekintjük, milyen jelei vannak ennek a globális humán hatásnak, hogyan függ össze a természet állapota az emberi jólléttel, és milyen problémákat vet fel az ökológiai állapotromlás?

Az ember kora: antropocén

Az emberi tevékenység alapvetően átalakította **a szárazföldi területek 75%-át és a tengerek, óceánok 66%-át**. A 16. század legalább 680 gerinces faj kipusztulása az emberi hatásnak tudható be, a vizes élőhelyek 85%-a eltűnt 1700 és 2000 között. Hatásunk a Föld komplex rendszerére olyan nagy mértékű, hogy a tudományos közösség egy része új földtörténeti kor: *az antropocén* bevezetését javasolta. Bár hivatalosan még nem elfogadott földtudományi fogalom, az antropocén elnevezés már a közbeszéd része, és azt az időszakot jelöli, amelyben az ember természet-átalakító hatása elérte a globális jelentőséget és léptéket. Az antropocén kezdetét más-más időpontra teszik a szakértők, vannak olyanok, akik az ipari forradalom időszakától datálják, mások amellet érvelnek, hogy a mezőgazdasági rendszerek kialakulása a kulcsmomentum.

Bármelyik kezdőpontot is fogadjuk el, a lényegen nem változtat: a 2019-ben megjelent, az elmúlt 50 év ökológiai állapotváltozását áttekintő IPBES (Biodiverzitás és Ökoszisztéma-szolgáltatások védelmével foglalkozó Kormányközi Platform 1d. IPBES box bővebben) jelentés szerint a természet globális változása az elmúlt 50 évben példa nélküli az emberi történelemben.

Az ökológiai állapotromlás öt legfontosabb hajtóereje: a földhasználatban és a tengerek használatában bekövetkezett változások, a vadon élő élőlények kizsákmányoló felhasználása; az éghajlatváltozás; a szennyezés; valamint az idegenhonos fajok inváziója.

A Föld „tőzsdeindexe”: az Élő Bolygó Index

Az Élő Bolygó Index (angolul Living Planet Index, rövidítve LPI) a globális biodiverzitás és bolygónk egészségi állapotának jelzőszáma. Elsőként 1998-ban alkalmazták, és immár két évtizede emlősök, madarak, halak, hüllők és kétéltűek ezreinek populációsűrűségéről szolgáltat adatokat szerte a világon. Azokat a trendeket használja fel, melyek a biológiai sokféleségben történő változások mértékegységéül szolgálnak. Az egyes állatcsoportok indexeit a fajokkal kapcsolatos populációs és biogeográfiai régiókon (ún. “birodalmakon”) alapuló trendek felhasználásával számítjuk ki.

Az idei év indexei 1970-től – a különböző jelzőszámokhoz gyakran használt kezdő évtől – 2014-ig tartalmaznak adatokat.

A globális index, melyet az összes fajról és régióról elérhető adatból számítanak ki, 1970 és 2014 között a gerincesek populációinak méreteiben összesen **60 %-os** csökkenést mutat – más szóval, a populációk egyedszáma kevesebb, mint 50 év alatt átlagosan jóval több mint a felére csökkent.

(Részlet a WWF Élő Bolygó 2018 Jelentéséből. A Jelentés [innen](#) letölthető.)

Ezek a hajtóerők a termelési és fogyasztási mintázatokra, az emberiség növekedésére, a kereskedelmi és a technológiai újításokra, valamint a helyi és globális kormányzásra vezethetők vissza.

A fajkihalások üteme felgyorsult az emberi tevékenység következtében

A biológiai sokféleség egyik eleme a fajok száma és sokfélesége. A Földön élő állat- és növényfajok becsült száma 8 millió (beleértve az 5,5 millió rovarfajt is), míg 5,9 millió a leírt, vagyis jelenleg ismert fajok száma. A becslések szerint korunkban 1 millió fajt fenyeget a kipusztulás veszélye, sokuk pár évtizeden belül el fog tűnni: a kétéltűek 40 %-a, a rovarok 10%-a, a korallzátonyokat alkotó koralloknak, a cápáknak és a cápák közeli rokonainak, valamint a tengeri emlősöknek 33%-a kihalóban van.

A tudomány által részletesebben vizsgált szárazföldi, édesvízi és tengeri gerincesek, gerinctelenek és növényfajok 25%-a veszélyeztetett. Összességében az elmúlt tízmillió év átlagához képest a becslések szerint minimum tízszeresére nőtt a fajkihalások üteme.

(Forrás: IPBES jelentés)

A tájhasználat változásai, a természetes élőhelyek eltűnése

A fajkihalások egyik oka az emberi tájhasználat következtében a természetes élőhelyek eltűnése. A trópusokon például 1980 és 2000 között 100 millió hektárral terjeszkedett a mezőgazdasági célú földhasználat, Latin-Amerikában a szarvasmarhatenyésztés (+/- 42 millió ha) és Délkelet-Ázsiában az ültetvények (+/- 7,5 millió ha, aminek 80%-a olajpálma) miatt. Ennek a 100 millió hektárnak a fele érintetlen erdőterület volt az átalakítások előtt. A becslések szerint a az iparosodás előtti becsült erdőterületnek a 68%-a maradt meg a Földön, és 50% a nettó erdővesztéség 1990 óta (ebbe nincsenek beleszámítva az eleve kitermelésre telepített ültetvények). Az érintetlen őserdőkből 2010-2013 közötti időszakban 7%-ot veszítettünk.

A számítások szerint mintegy 100 milliárd dollárt tesznek ki az OECD-országokban (2015) az olyan mezőgazdasági támogatások, amelyek a környezetkárosításhoz járulhatnak hozzá.

(Forrás: IPBES jelentés)

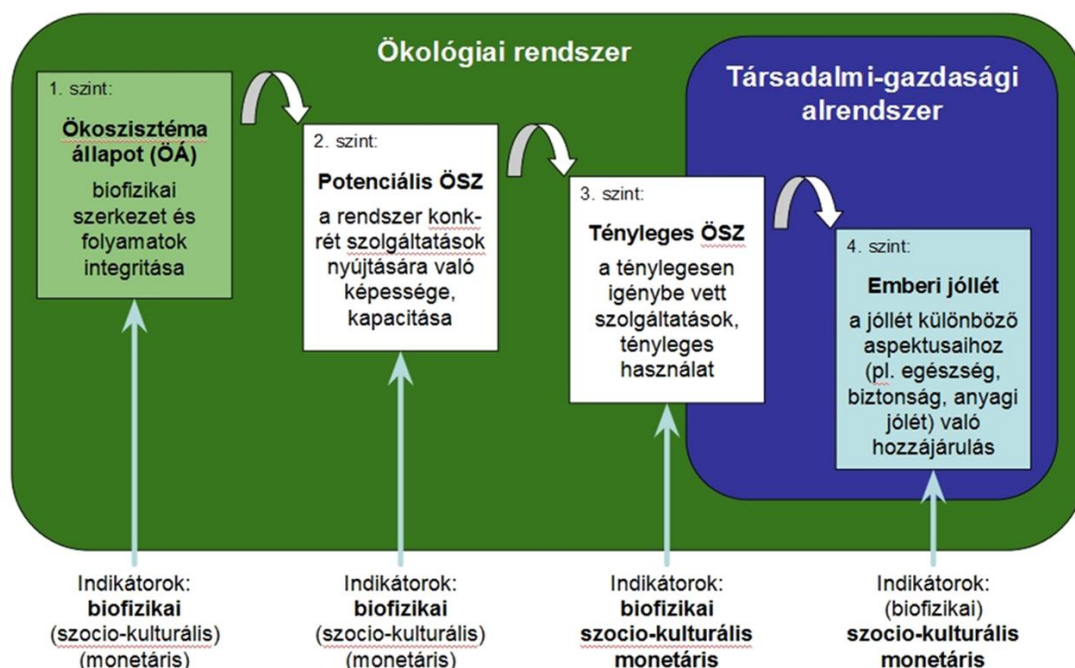
Miért probléma mindez? – Az ökoszisztéma szolgáltatások zavarai

A Föld rendszer anyagkörforgalmi zártágából adódóan (lásd 1. lecke) az emberi társadalom fennmaradásának az alapja a természeti rendszerek működése.

Az ökoszisztéma szolgáltatás fogalom a természet által az ember számára nyújtott kézzel fogható és kézzel nem fogható javakat és szolgáltatásokat jelenti (MEA 2005).

Az ökoszisztémák és az emberi jóllét közti kapcsolatot az 1. ábrán látható ún. kaszkád-modell felhasználásával írhatjuk le (Haines-Young-Potschin 2010; Kovács et al 2014).

1. ábra Kaszkád-modell

Forrás: Haines-Young-Potschin 2010 ill. Kovács et al. 2014, 2015 alapján, módosítva

A modell azt az összefüggést illusztrálja, hogy az ökoszisztéma állapota (*első szint*) meghatározza az ökoszisztéma funkciókat (*második szint*), vagyis azt, hogy a természet potenciálisan mennyi ökoszisztéma szolgáltatást képes nyújtani. A második szint meghatározza a ténylegesen igénybe vett ökoszisztéma-szolgáltatások mértékét (*harmadik szint*), a *negyedik szinten* pedig megjelennek ezen szolgáltatások emberi jólétre gyakorolt hatásai (Haines-Young-Potschin 2010; Kovács et al 2014). Az első három szint értékelésére rendszerint biofizikai indikátorokat alkalmazhatók, a jóléti szint esetében pedig a szocio-kulturális és monetáris értékelést használjuk.

A fajok és az élőhelyek eltűnése alapvetően változtatja meg az ökoszisztémák működését, radikálisan csökkentve ezzel az ember által igénybe vehető javak és szolgáltatások mértékét is.

A *beporzás* például egy ökoszisztéma szolgáltatás. Élelmiszernövényeink 75%-a beporzó állatoktól függ, és a beporzók eltűnése miatt 235–577 milliárd dollár közötti értékű termény kerül veszélybe minden évben.

Egy másik fontos példa: az orvoslásban a rákgyógyszerek 70%-a természetes eredetű vagy természet ihlette szintetikus termék. A Földön közel 4 milliárd ember használ elsődlegesen természetes orvosságokat, gyógyszertmennyeket. Alapos indokunk van feltételezni, hogy az érintetlen élőhelyeken még számos, eddig ismeretlen leendő gyógyszeralapanyag megtalálható. Ám ha ezek a természetes élőhelyek elpusztulnak, velük együtt pusztulnak a potenciális gyógyszeralapanyagok is.

Miért van szükségünk a méhekre?

„Többek között a kávé, a kakaó, az alma és a mustár hiányzik majd az asztalunkról, ha folytatódik a beporzó fajok, például a házi és vadméhek, darazsak, lepkék pusztulása.” – [Itt](#) folytatódik a cikk. (*Méhek nélkül sok minden fog hiányozni a bevásárlókosárból, 24.hu*)

Mik azok az ökoszisztéma szolgáltatások?

Az ökoszisztéma szolgáltatás a (természetes és ember által átalakított) ökoszisztémák embernek nyújtott kézzel fogható és kézzel nem fogható javait és szolgáltatásait jelenti, amelyek hozzájárulnak az emberi jólét (well-being) fenntartásához és növeléséhez (MEA, 2005)

Az ökoszisztéma-szolgáltatásokat három csoportba sorolják: ellátó, szabályozó és kulturális szolgáltatásokra: Az **ellátó szolgáltatások** közé olyan kézzel fogható javak tartoznak, mint az élelmiszer, ruha, ivóvíz, gyógyszer alapanyagok, az ökoszisztéma energia forrásai (mint pl. tűzifa) vagy a takarmány.

A **szabályozó szolgáltatások** az ökoszisztéma azon funkcióját jelentik, amelyek biztosítják a kiszámíthatóságot és stabilitást az emberi élet és gazdálkodás számára ökológiai folyamatok és szabályozási mechanizmusok révén (vízkörfogás, klíma szabályozás, mikroklíma szabályozás, beporzás, stb.).

A **kulturális szolgáltatások** nem materiális jellegű hasznok, amelyek leginkább a kulturális térben vannak értékelve és értelmezve (rekreáció, kulturális örökség, a hely szelleme („sense of place”), stb.) (Kovács et al 2014).

Önellenőrző kérdések

1. Mit jelent az antropocén kifejezés?
2. Mi az az ökoszisztéma szolgáltatás és milyen kapcsolatban van az emberi jólléttel?
3. Miért probléma a biológiai sokféleség csökkenése az emberi faj szempontjából?

Az IPBES jelentés

Az IPBES (Biodiverzitás és Ökoszisztéma-szolgáltatások védelmével foglalkozó Kormányközi Platform) jelentés az elmúlt 50 évet áttekintő, 2019-ben megjelent jelentés a világ ökológiai állapotát mutatja be. A tudósok az egész földi életet végvesélybe sodró folyamatokat írnak le és arra a következtetésre jutnak, hogy teljesen át kell alakítanunk a társadalmi és gazdasági rendszereinket. Ehhez az IPBES közreadta az élővilág összeomlásának elkerüléséhez szükséges politikai forgatókönyveket is.

Az IPBES jelentés elkészítésén három évig dolgoztak a tudósok, és összesen 15 ezer tudományos és kormányzati forrást dolgoztak fel hozzá. 50 szakértő koordinálta a munkát, és 310 tudóstársukat vonták be a világ 145 országából, köztük több honfitársunkat is. Az 1800 oldalas dokumentum az elmúlt öt évtized változásait értékeli, átfogó képet nyújtva a gazdasági fejlődés irányairól és a természetre gyakorolt hatásokról.

Forrás: <https://hu.greenpeace.org/ipbes-jelentes-osszefoglalo/>

Ajánlott szakirodalom, további források

Közgazdász, társadalomkutató szemmel az ökoszisztéma szolgáltatásokról: Kovács et al. (2011): Az ökoszisztéma-szolgáltatások fogalma a társadalomkutató szemszögéből, Magyar Tudomány, <http://www.matud.iif.hu/2011/07/03.htm>

A jelenleg legátfogóbb nemzetközi elemzés a bioszféra állapotáról és a fenntarthatóság felé tett szükséges gazdasági, politikai lépésekről: IPBES (Biodiverzitás és Ökoszisztéma-szolgáltatások védelmével foglalkozó Kormányközi Platform) jelentésének vezetői összefoglalóját magyar nyelven (Greenpeace): <https://hu.greenpeace.org/ipbes-jelentes-osszefoglalo/>

Milyen állami intézmények vannak Magyarországon, amik a biológiai sokféleség védelmét végzik: A magyar állami természetvédelem hivatalos honlapja - <http://www.termeszetvedelem.hu/>

Fogalomtár

Biológiai sokféleség, diverzitás

A biológiai sokféleség az élet megjelenési formáinak gazdagságát, az élővilág változatosságát és változékonyságát fejezi ki. A biológiai sokféleségnek három szintje különíthető el (egyed alatti és egyed feletti szerveződési szintek): a genetikai, a taxon-(pl. faj) és az ökológiai (pl. egy életközösség) diverzitás.

Ökoszisztéma

Az ökoszisztéma az élőlények közösségének és élőhelyüknek egységét jelenti a legelterjedtebb meghatározás szerint. Egy erdei ökoszisztéma például az erdőt mint élőhelyet és a benne élő élőlények összességét magába foglalja. (Emellett az ökoszisztéma kifejezés az ökológiai kutatásokban használt rendszermodell megnevezése a hazai szakirodalomban.)

Ökoszisztéma szolgáltatások

A természet által az ember számára nyújtott kézzel fogható és kézzel nem fogható javakat és szolgáltatásokat jelenti. Három típusa: az ellátó, a szabályozó és a kulturális szolgáltatás.

Szakirodalom

Haines-Young, R. és Potschin, M, (2010): The links between biodiversity, ecosystem services and human well-being. In: Raffaelli, D.G. and Frid, C.L.J., eds., *Ecosystem ecology: a new synthesis* Cambridge University Press, p. 110-139.

Kovács, E., Kelemen, E., Czúcz, B. (2014): A természettől a jóllétig: az ökoszisztéma-szolgáltatások természet- és társadalomtudományi meghatározottsága. – In: Kelemen, E. és Pataki, Gy. (szerk.) *Ökoszisztéma-szolgáltatások: A természet- és társadalomtudományok metszéspontjában*. Szent István Egyetem, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Environmental Social Science Research Group (ESSRG), Gödöllő-Budapest, pp. 15–34.

MEA – Millennium Ecosystem Assessment (2005): *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. World Resource Institute, Washington DC

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014